

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΑΠΟΛΥΤΟΥ ΚΑΘΗΚΟΝΤΟΣ ΣΤΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

Γεώργιος Μπέφας

Η έννοια του απόλυτου Καθήκοντος έχει κυρίαρχη θέση στη Φιλοσοφία. Η αποδοχή της αρχής ότι πρέπει να εκπληρώνουμε το καθήκον μας ως απόλυτη εντολή και χωρίς να αποβλέπουμε σε καμία ανταμοιβή, τίθεται ως απαραίτητη προϋπόθεση, διότι το καθήκον είναι απόλυτο, επιτακτικό, αναγκαστικό, αμείλικτο, ανιδιοτελές και συνδέεται με την υπευθυνότητα, την αγαθή βούληση και την μη ανταμοιβή. Το απόλυτο καθήκον έχει αρχαία ηθικοφιλοσοφική προέλευση από τους Στωικούς, τον Πλάτωνα και ταυτίζεται με την αυστηρή οριοθέτηση της έννοιας του καθήκοντος, την οποία έχει υιοθετήσει ο Kant.

Οι **Στωικοί** αποδέχονται ότι καθήκον του ανθρώπου είναι να ενεργεί σύμφωνα με τους ηθικούς νόμους, σε αρμονία με τη φύση και με το Σύμπαν, το οποίο ως λογικό και ηθικό του μεταφέρει τις ιδιότητές του, να μη διακινδυνεύει την ηθική του ακεραιότητα, να διατηρεί την αταραξία του, να μην προσαρμόζεται στα πάθη των πολλών και να μη βλάπτει τους άλλους για το υποτιθέμενο ατομικό του συμφέρον, διότι έτσι υπονομεύει κατ' ουσία την ίδια του τη φύση.

Στην **Πολιτεία του Πλάτωνα** (τέλος Βιβλίου Ζ - Σωκράτης:) επισημαίνεται ότι το βάρος της διοικήσεως και της εξουσίας πρέπει να επιτελείται αποκλειστικά και μόνο χάριν της πολιτείας χωρίς να εκλαμβάνεται ως ατομικό καλό αλλά ως απαραίτητη υποχρέωση. Οι ανώτεροι άρχοντες της πόλεως γίνονται πραγματικοί φιλόσοφοι και αναμορφωτές της πολιτείας όταν καταφρονούν τις τιμές και τα αξιώματα εκτιμώντας το καθήκον ως την ύψιστη ανταμοιβή. Οι δε άνθρωποι από κάθε κοινωνική τάξη είτε είναι δόκιμοι είτε όχι, είτε θριαμβεύουν είτε όχι, ας εκπληρώνουν το καθήκον τους και ας αρκούνται μόνο σε αυτό.

Από αρχαιοτάτων χρόνων και μέχρι σήμερα ο άνθρωπος με την τρισυπόστατη δομή του Είναι του (σώμα - ψυχή - πνεύμα) διατύπωνε και διατυπώνει το καυτό και ουσιώδες ερώτημα: **"Τι πρέπει να πράξω;"** σε σχέση με τον εαυτό μου, τους συνανθρώπους μου, το φυσικό ή και το κοινωνικό μου περιβάλλον.

Το **"πράττειν ή μη πράττειν"** προέρχεται από μία βαθύτερη εσωτερική ανάγκη, η οποία σηματοδοτεί και επιβεβαιώνει την υπόσταση του ανθρώπου. Παράλληλα με τις ανάγκες της αυτοσυντήρησης και της ασφάλειάς του ο άνθρωπος αναπτύσσει ένα σύστημα αξιών, που συνθέτουν τη βάση αναφοράς και τη βάση της κρίσεως της συνείδησής του. Με τον τρόπο αυτό διαμορφώνεται η ανθρώπινη βούληση. Εάν οι

αξίες, τις οποίες υιοθετεί ο άνθρωπος, ανταποκρίνονται στη γνώση, στο πνεύμα και στις αξίες του βαθύτερου εσωτερικού κόσμου του, λειτουργεί εν αρμονία με τη συνείδησή του και την ελεύθερη βούλησή του. (Θ. Π. Τάσιος 1990).

Η επιλογή και η βεβαιότητα του "**ορθώς πράττειν**" δεν είναι ωστόσο εύκολη και αυτό διότι το "ορθώς πράττειν" πολλές φορές αντιβαίνει στις ανθρώπινες κλίσεις και επιθυμίες, ενώ παράλληλα δεν υπάρχει μία μοναδική και συμφωνημένη αντίληψη περί του ορθού. Θεωρητικά υπάρχουν άπειρες φιλοσοφικές αντιλήψεις για την ορθότητα, τη δικαιοσύνη, την αγαθότητα.

Η δεοντολογική ηθική με βάση τον όρο "δέον" - "πρέπον" θεωρεί μία πράξη ηθικά ορθή όταν εκτελείται από **καθήκον**.

Ετυμολογικά καθήκον είναι το ουσιαστικό του ρήματος καθήκει, δηλαδή ότι αναλογεί στον καθένα, εκείνο που επιβάλλεται από το Θείο ή τον ανθρώπινο Νόμο.

Σύμφωνα με τον **Kant**, κύριο θεμελιωτή και εκφραστή τη Δεοντολογικής Ηθικής, το να πράττω από καθήκον σημαίνει να πράττω με σεβασμό στον ηθικό Νόμο και να δείχνω καλή και ελεύθερη βούληση παρά τις δυσκολίες που ενέχει η εφαρμογή του Ηθικού Νόμου. Στην εκτέλεση του καθήκοντος αναζητείται ο σεβασμός στο Νόμο, το φρόνημα του ανθρώπου, η γνώση, ο Λόγος, η ελεύθερη βούληση. Προσδιορίζεται επομένως το καθήκον από δύο παράγοντες: Από τον Ηθικό Νόμο, ο οποίος είναι ο αντικειμενικός παράγοντας και από την Ελεύθερη Βούληση, η οποία είναι ο υποκειμενικός.

Ο διαφωτιστής **Jean Jacques Rousseau** στο έργο του "Αιμίλιος ή Περί Αγωγής" (1762) γράφει: "**Ελευθερία είναι η υπακοή σε ένα νόμο που ορίζει η ίδια η βούληση**".

Κατά τον **Kant** "**Ηθικός Νόμος** είναι το σύνολο καθολικών και απόλυτων κανόνων, οι οποίοι κρίνουν την αξία ή την απαξία των ανθρώπινων πράξεων, η δε ανθρώπινη ελεύθερη βούληση χωρίς τον ηθικό νόμο είναι μία ουτοπία".

Ελεύθερη βούληση είναι η βούληση, η οποία δε δεσμεύεται από συμφέροντα, ένστικτα, πάθη, ανθρώπινες ροπές και εξωτερικές επιβολές. Η ελεύθερη βούληση ταυτίζεται απόλυτα με τη βούληση κάτω από τους ηθικούς νόμους, δε δικαιούται να παρεκκλίνει από τις επιλογές της και είναι αυθόρμητη, συνεπής και απόλυτη.

Για να κατανοήσουμε τη σημασία της ελεύθερης βούλησης ας αναλογιστούμε έναν υποψήφιο γιατρό. Αν αυτός θέλει να γίνει γιατρός όχι γιατί αγαπά την ιατρική επιστήμη αλλά γιατί επιθυμεί μέσω αυτής να ικανοποιήσει το περιβάλλον του, να καταξιωθεί κοινωνικά ή να αποκτήσει χρήματα, η βούλησή του δεν είναι ελεύθερη. Αντίθετα αν επιθυμεί να γίνει γιατρός επειδή αγαπά την ιατρική και του αρέσει να

θεραπεύει τους συνανθρώπους του χωρίς να αποβλέπει σε τίποτα άλλο πέραν αυτού τότε η βούλησή του έχει καθαρή μορφή και είναι ελεύθερη.

Στην καθημερινή χρήση της γλώσσας οι όροι **υποχρέωση και καθήκον** εναλλάσσονται χωρίς να υφίσταται μεταξύ τους σαφής διάκριση. Στην πραγματικότητα όμως είναι λάθος να ταυτίζεται ο όρος υποχρέωση με τον όρο καθήκον (Kant). Στην περίπτωση του καθήκοντος έχουμε νομοθετική επιβολή να σεβόμαστε το Νόμο, ενώ στην υποχρέωση είναι ηθικώς επιβεβλημένο να σεβόμαστε τον ηθικό νόμο που οι ίδιοι επιλέγουμε.

Το καθήκον λοιπόν ορίζεται ως κάτι που πρέπει να το κάνουμε ανεξάρτητα από τις προσωπικές μας επιλογές για λόγους νομικούς ή πρακτικούς, ενώ η υποχρέωση ορίζεται ως κάτι που πρέπει να γίνει επειδή εμείς το επιλέξαμε και είναι λογικό να υποστούμε τις συνέπειες των επιλογών μας. Συνεπώς το καθήκον λειτουργεί σε ένα ουδέτερο επίπεδο, το οποίο είναι ανεξάρτητο από τα πρόσωπα και λειτουργεί προς όλους το ίδιο, ενώ η υποχρέωση εμπλέκεται με το πρόσωπο και τη δράση του.

Ο Θεοδόσης Πελεγρίνης στο βιβλίο του "Αρχές Φιλοσοφίας" (1999) επισημαίνει ότι η πρόταση "είναι καθήκον μου να κάνω" δεν έχει ως λογικό επακόλουθο την ερώτηση "ποιος είμαι εγώ που έχω αυτό το συγκεκριμένο καθήκον" αλλά την ερώτηση "ποιο είναι αυτό το καθήκον", αφού όπως έχει αναφερθεί προηγουμένως το καθήκον όχι μόνο λειτουργεί απρόσωπα, αλλά έχει τέτοια ευρεία έννοια ώστε να μας αφορά όλους.

Η υποχρέωση σε σχέση με το καθήκον έχει πρωτεύουσα ηθική σημασία. Τα καθήκοντα ακολουθούν κατά πόδας τις ηθικές μας υποχρεώσεις για να τις πραγματοποιήσουν και καθήκον θα πρέπει να θεωρείται η αντικειμενική αναγκαιότητα μιας πράξης, η οποία γίνεται από υποχρέωση.

Ο αγώνας για την εκπλήρωση των υποχρεώσεών μας πρέπει να θεωρείται αυτοσκοπός, ενώ η εκπλήρωση των καθηκόντων μας σκοπός. Μπορούμε να βιώνουμε συγκρούσεις καθηκόντων ή να έχουμε αμφιβολίες για το τι είναι καθήκον μας σε μία δεδομένη στιγμή, **δεν μπορούμε όμως με κανένα τρόπο να αμφιβάλουμε για τις ηθικές μας υποχρεώσεις.**

Ο Immanuel Kant στο βιβλίο του Μεταφυσική των Ηθών (1797) επισημαίνει και αναλύει την εννοιολογική και ηθική διαφορά που υφίσταται μεταξύ της έκφρασης **πράττω από καθήκον** και της έκφρασης **πράττω σύμφωνα με το καθήκον.**

Το πράττω από καθήκον είναι μία έκφραση συνθετική, ένα κατηγορικό καθήκον, που αρθρώνεται με μία συνθετική a priori πρόταση, μία πρόταση δηλαδή που η αντικειμενική της αναγκαιότητα δε μπορεί να βασίζεται σε κάποια προϋπόθεση ή εμπειρία αλλά βασίζεται στις έννοιες της λογικής, οι οποίες είναι κοινές για όλους.

Η έκφραση πράττω σύμφωνα με το καθήκον υποδηλώνει μία ροπή, η οποία αρθρώνεται με μία αναλυτική πρόταση, με μία πρόταση δηλαδή της οποίας το αποτέλεσμα μπορεί να επιτευχθεί μόνο με μία τέτοια διαδικασία.

Για να κατανοήσουμε τη διαφορά που υφίσταται μεταξύ του πράττω από καθήκον και του πράττω σύμφωνα με το καθήκον μπορούμε να αναλογιστούμε δύο παντοπώλες, οι οποίοι διακρίνονται για τη μεγάλη τους πελατεία αλλά και την καλή τους φήμη. Η αιτία της επιτυχίας τους οφείλεται στο γεγονός ότι και οι δύο φροντίζουν να μην κλέβουν τους πελάτες τους στο ζύγι. Ο ένας ζυγίζει σωστά γιατί θέλει με τον τρόπο αυτό να αποκτήσει μεγαλύτερη πελατεία, ενώ ο άλλος ζυγίζει σωστά γιατί απλώς θεωρεί ότι αυτό οφείλει να κάνει αν θέλει να είναι τίμιος. Και οι δύο παντοπώλες του παραδείγματος φαινομενικά κάνουν ακριβώς το ίδιο, δηλαδή είναι έντιμοι στο ζύγι. Ουσιαστικά όμως η πράξη τους διαφέρει ως προς το κίνητρο. Το κίνητρο του πρώτου είναι το κέρδος και το συμφέρον και όχι η εντιμότητα, ενώ το κίνητρο του δεύτερου παντοπώλη είναι αποκλειστικά η αρετή της εντιμότητας. Ο πρώτος παντοπώλης πράττει σύμφωνα με το καθήκον ενώ ο δεύτερος πράττει από καθήκον.

Το "πράττω από καθήκον" υπερέχει κατά πολύ σε ηθική αξία από το "πράττω σύμφωνα με το καθήκον".

Για την επίτευξη ενός σκοπού υπάρχουν δύο είδη προσταγής: η υποθετική και η κατηγορική. Η υποθετική λέει: Αν θέλεις να επιτύχεις ένα συγκεκριμένο σκοπό πράττε με συγκεκριμένο τρόπο (π.χ. πρέπει να μη λέω ψέματα εάν θέλω να διατηρήσω την υπόληψή μου). Η κατηγορική εντολή λέει: Ανεξάρτητα από το σκοπό τον οποίο θέλεις να επιτύχεις πράττε με ένα συγκεκριμένο ηθικό τρόπο (π.χ. οφείλω να μη λέω ψέματα ακόμη και αν τα ψέματα δεν πρόκειται να μου επιφέρουν καμία βλάβη).

Ο τρόπος για να ελέγξει κανείς το αν πράττει με σεβασμό στον ηθικό νόμο και από καθήκον είναι να αναζητήσει τον κανόνα ή την αρχή με την οποία ενεργεί. Εάν πράττει από σεβασμό στο νόμο τότε πράττει έτσι ώστε να επιθυμεί η δική του αυτή αρχή να καταστεί καθολικός νόμος, ο οποίος να έχει ισχύ ακόμη και γι' αυτόν τον ίδιο.

Αυτή είναι και η περίφημη κατηγορική προσταγή του Καντ: "**Πράττε μόνο βάσει εκείνης της αρχής διά της οποίας μπορείς ταυτόχρονα να επιθυμείς να καταστεί αυτή καθολικός νόμος**".

Όταν η εκτέλεση ενός καθήκοντος έχει ως συνέπεια την παράβαση ενός άλλου καθήκοντος στην ανθρώπινη συνείδηση υφίσταται μία πάλη, μία σύγκρουση καθηκόντων. Αυτή η σύγκρουση είναι σφοδρότερη όσο περισσότερο ισάξια είναι τα συγκρουόμενα καθήκοντα. Στην περίπτωση αυτή η πλέον σύμφωνη προς τον Ηθικό

Νόμο λύση είναι η επικράτηση του καθήκοντος, το οποίο έχει την ανώτερη ηθική αξία σύμφωνα με τη συνείδησή μας.

Όταν παραβαίνουμε τον ηθικό νόμο και το καθήκον μας, εκμεταλλευόμαστε την ελευθερία που διαθέτουμε να κάνουμε μία εξαίρεση για τον εαυτό μας προκειμένου να ικανοποιήσουμε μία ροπή, μία επιθυμία μας.

Η παράβαση των καθηκόντων προκαλεί κοινωνική δυσαρμονία και κοινωνική βαρβαρότητα. Η ανθρώπινη κοινωνία ως οντότητα έχει ανάγκη από σταθερά σημεία συνοχής και αυτά είναι τα λεγόμενα καθήκοντα κοινού χαρακτήρα όπως:

- Η υπακοή στους νόμους της Δημοκρατίας
- Η φροντίδα της ακεραιότητας της πατρίδας
- Ο σεβασμός της προσωπικότητας του άλλου
- Ο σεβασμός του περιβάλλοντος

καθώς και πολλά άλλα απλά καθημερινά προβλήματα προς το συνάνθρωπο για τη δημιουργία ενός κλίματος υγιούς ανθρώπινης συμβίωσης.

Το εκάστοτε καθήκον θα πρέπει να εκτελείται όχι από το φόβο της ποινής ή με κίνητρο την ανταμοιβή αλλά από προσωπική ευθύνη και ελεύθερη βούληση. Με την τέλεση του καθήκοντος εισπράττει κανείς όχι μόνο ικανοποίηση και χαρά αλλά και ψυχική πλήρωση και λύτρωση.

Ο **William Ewart Gladstone** (1809 - 1898) διαπρεπής Άγγλος ρήτορας, πρωθυπουργός του Ηνωμένου Βασιλείου και μεγάλος φιλέλληνας είπε: "Το καθήκον είναι κάποια δύναμη που ξυπνά μαζί μας το πρωί και αναπαύεται μαζί μας τη νύχτα. Είναι η σκιά, η οποία προσκολλάται σε εμάς και μας ακολουθεί όπου και αν πάμε. Μας αφήνει δε τότε μόνο όταν αφήνουμε το φως της ζωής..".

Ως επίλογο θα ήθελα να κλείσω με μία ευχή. Μία ευχή για όλους τους συνανθρώπους μας και για εμένα προσωπικά. Είθε να μπορέσουμε να βρούμε τη δύναμη ώστε να εκτελούμε πάντα το καθήκον μας χωρίς να έχουμε την αίσθηση ότι το κάνουμε, αλλά με τρόπο φυσικό, με τρόπο απλό και αβίαστο. Να εκτελούμε το καθήκον μας όπως ζούμε και αναπνέουμε. Να μπορέσουμε να γίνουμε απλοί και ειλικρινείς άνθρωποι. Να ζούμε αρμονικά μέσα στη φύση και στην κοινωνία, ακολουθώντας και εφαρμόζοντας τους νόμους και τους κανόνες της, χωρίς να ρίχνουμε σκιά με κανένα μας συναίσθημα, καμία σκέψη και πράξη της ζωής μας. Να μπορούμε να κάνουμε το παν χωρίς οι ίδιοι να είμαστε τίποτα. **Να μπορούμε να πράττουμε το καθήκον μας**, διότι όπως έγραψε ο Κικέρων στο έργο του "Περί της ορθής πράξης": **"Κανένα μέρος της ζωής... δε μπορεί να είναι χωρίς σχέση με τη συμφώνως προς το καθήκον πράξη και ότι στην καλλιέργεια του καθήκοντος συνίσταται όλη η σεπτικότητα της ζωής, ενώ στην περιφρόνησή του όλη η ντροπή της."**

Βιβλιογραφία

- **Μεταφυσική των Ηθών**, Immanuel Kant, εκδόσεις Σμίλη, Αθήνα 2013, Μετάφρ. Κ. Ανδρουλιδάκης
- **Κριτική του πρακτικού Λόγου**, Immanuel Kant, εκδόσεις Εστία, Αθήνα 2011, μετάφρ. Κ. Ανδρουλιδάκης
- **Αιμίλιος ή Περί Αγωγής**, Jean Jaques Rousseau, εκδόσεις Πλέθρον, Αθήνα 2002, Μετάφρ. Γ. Σπανός
- **Αξίες και Πράξη**, Θεοδόσιος Π. Τάσιος, εκδόσεις Τροχαλία, Αθήνα 1990
- **Αρχές Φιλοσοφίας**, Θ. Πελεγρίνης, Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων, Αθήνα 1999
- **Καθήκον: Πολύτιμο αλλά απαξιωμένο αγαθό**, Δ. Μπάκας, Αντιστράτηγος ε.α., Πολιτικός Μηχανικός, Δικηγόρος, Πρόεδρος της Κιβωτού Ολιστικής Παιδείας